

Slakthusområdet i Stockholm

Kulturhistorisk inventering och analys 2011-07-07

Utredningsmaterial

Korvtillverkning på Slakthusområdet, troligen runt år 1940. Källa: SSA

Slakthusområdet i Stockholm Utredningsmaterial

Kulturhistorisk inventering och analys 2011-07-07

Beställare:

Stockholms stad, Exploateringskontoret
avd. projektutveckling genom Malén Wasting

Projektgrupp Stockholms stad:

Malén Wasting, Exploateringskontoret
Daniel Larsson, Stadsbyggnadskontoret
Emma Byström, Stadsbyggnadskontoret

Nyréns Arkitektkontor:

Anna Birath, Urban Nilsson, Anna Sterner - byggnadsantikvarier, cert. sakkunniga kulturvärden
Mårten Setterblad - landskapsarkitekt LAR/MSA, Anders Lundahl - Landskapsarkitekt MSA
Nyréns Arkitektkontor

Fotografier: Författarna där ej annat anges.

Innehåll

Inledning.....	6	Att ta tillvara och utveckling.....	26	Hus 7.....	67	Hus 45.....	140
Bakgrund.....	6	Övergripande.....	26	Hus 8.....	70	Hus 46.....	142
Skydd av kulturmiljön.....	6	Yttre miljö.....	26	Hus 9.....	73	Hus 47.....	144
Planprocess.....	6	Bebyggelse.....	26	Hus 10.....	74	Hus 48.....	145
Byggprocess.....	6	Byggnader.....	26	Hus 11.....	75	Hus 49.....	148
Syfte och avgränsning.....	6	Antikvarisk kontroll.....	26	Hus 12.....	76	Hus 50.....	151
Begrepp.....	7	Styrande dokument.....	27	Hus 13,14, 15a, 15b, 24, 25, 26 -introduktion.....	77	Hus 52.....	153
Begreppet kulturhistoriskt värde som verktyg.....	7	Söderstaden.....	27	Hus 13,14.....	78	Hus 54.....	155
Från helhet till del.....	7	Disposition.....	29	Hus 15a.....	83	Hus 56.....	156
Begreppet känslighet/tålighet.....	8	Källor.....	30	Hus 15b.....	87	Hus 57.....	157
Metodik.....	9	Tryckta källor.....	30	Hus 24.....	90	Hus 58.....	158
Stockholms stads klassificering.....	10	Otryckta källor.....	30	Hus 25.....	93	Hus 59, 60.....	159
Karta.....	10	Nyréns kulturmiljö.....	31	Hus 26.....	95	Hus 61.....	160
Slakthusets bebyggelsehistoria.....	11	Katalog -inventering och analys.....	32	Hus 16.....	98	Hus 62.....	161
Bakgrund.....	11	Yttre miljö.....	33	Hus 17.....	99	Hus 63.....	162
Offentliga slakthus i Stockholm.....	11	Kvarterstruktur.....	34	Hus 18.....	100	Hus 64.....	163
Lokalisering.....	11	Gator, stråk, platser.....	36	Hus 20.....	101	Hus 65.....	164
Slakthusets syfte.....	12	Slakthusplan.....	38	Hus 21.....	103	Hus 66.....	165
Arkitektur.....	13	Fällan.....	40	Hus 22.....	105	Hus 67.....	166
Utformning och influenser.....	13	Spårområde.....	42	Hus 23.....	107	Hus 68.....	167
Byggfas 1906-1912.....	14	Staket, plank, murar och ramper.....	44	Hus 27.....	108	Hus 69.....	168
Djurmarknad och slakt		Bergsparken.....	46	Hus 28.....	110	Hus 70.....	169
-mönsteranläggning 1912-1934.....	14	Arenagångarna.....	47	Hus 29.....	112	Hus 71, 72.....	170
Livsmedelsindustri		Kv. Rensriet.....	49	Hus 30.....	113	Hus 73.....	171
-tillväxt och nedgång 1934-1988.....	16	Kv. Isterbandet.....	51	Hus 31.....	118	Hus 74.....	172
Livsmedelsindustri		Kv. Grishuvudet.....	52	Hus 32.....	120	Hus 75.....	173
och blandad verksamhet 1982-2011.....	17	Kv. Skinkan.....	53	Hus 33.....	122	Hus 76.....	175
Identifikation av kulturhistoriskt värde.....	19	Byggnader - inventering och analys.....	54	Hus 34.....	123	Hus 77, 78, 79.....	176
Dokumentvärde.....	19	Hus 1.....	56	Hus 35.....	124	Hus 80.....	177
Upplevelsevärde.....	21	Hus 2.....	60	Hus 36.....	126	Hus 81.....	178
Analys av områdets känslighet/tålighet.....	22	Hus 3.....	63	Hus 37.....	127	Hus 100, 101, 102,103.....	179
Karta: Känslighet/tålighet -yttre miljö.....	23	Hus 5.....	65	Hus 38.....	128		
Karta: Känslighet/tålighet -exteriör.....	24	Hus 6.....	66	Hus 39.....	130		
Karta: Känslighet/tålighet -interiör.....	25			Hus 40.....	132		
				Hus 41.....	134		
				Hus 42.....	136		
				Hus 43.....	137		
				Hus 44, 51.....	139		

Ortofoto över slakthusområdet. Den streckade linjen visar utbredningen av området som behandlas i rapporten. Källa: SBK

Områdesplan

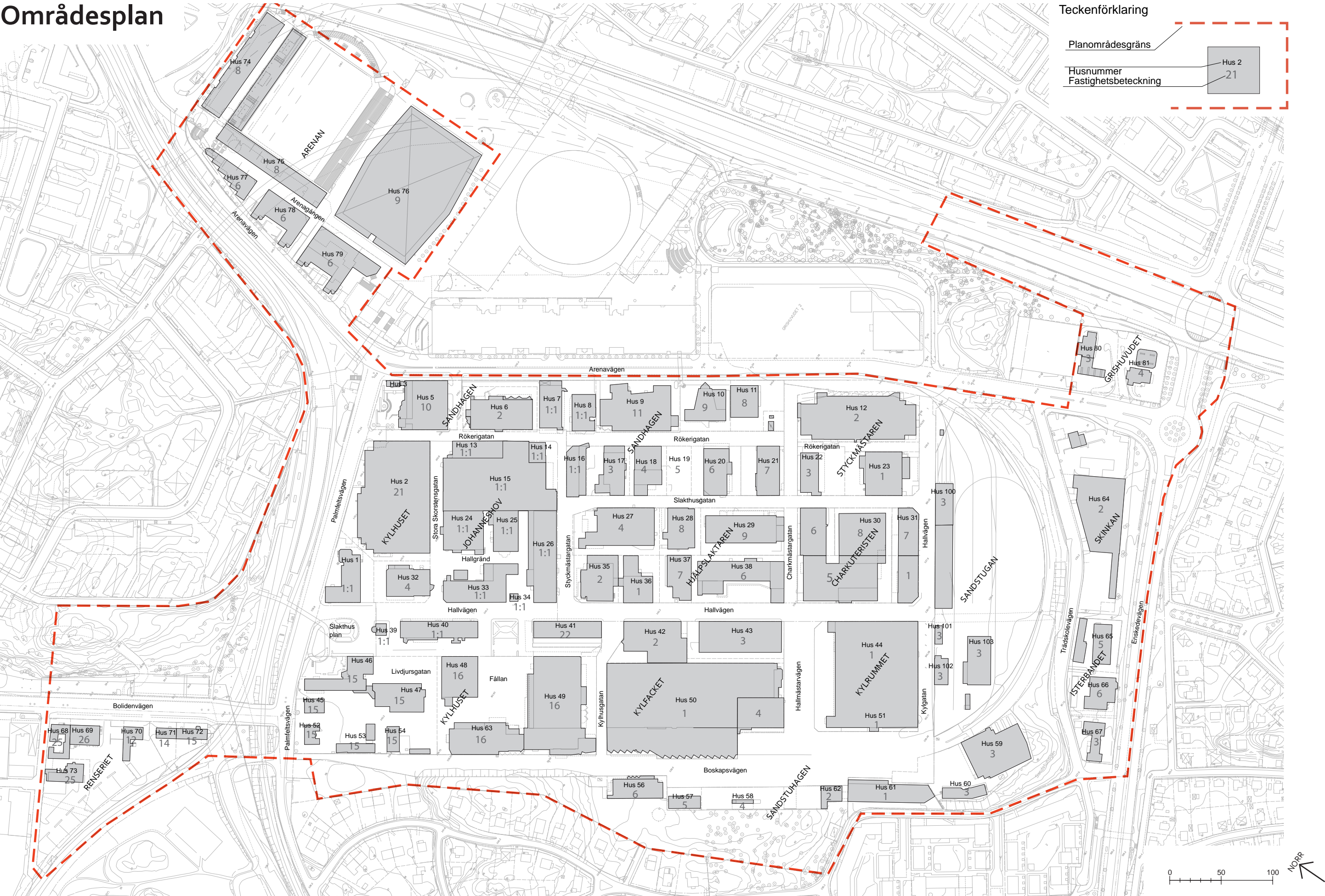
Teckenförklaring

Planområdesgräns

Husnummer
Fastighetsbeteckning

Hus 2

21

Inledning

Bakgrund

Slakthusområdet ingår i ett av Stockholms utvecklingsområden med namnet Söderstaden. Ett intensivt stadsbyggande i olika skeden, från översiktligt planarbete till genomförda projekt, pågår i ett område som beskriver en vid båge från Liljeholmen i väster via Årsta, Gullmarsplan och Hammarby sjöstad till Danviks lösen i öster. Mitt i korsningen mellan denna båge och en nordsydlig axel genom staden ligger Gullmarsplan, Globen och Slakthusområdet.

Skydd av kulturmiljön

Enligt Stockholms stads byggnadsklassificering är hela Slakthusområdet som fysisk miljö av särskilt intresse för kulturmiljövården. Till detta kommer att enskildheterna d.v.s. byggnaderna är klassificerade enligt Stockholms stads system för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse (framtagen av Stockholms stadsmuseum). Det innebär att flera byggnader kan komma att q-märkas i framtida detaljplan d.v.s. förses med skyddsbestämmelser.

Ännu är det i området möjligt att utläsa hur Stockholms stads slakthus genom sin genomarbetade arkitektur och systematiska, industriella strukturering i första skedet på 1910-talet är en av de satsningar genom vilken stadens omsorg om sina medborgare och sitt näringsliv manifesterades. Även områdets utveckling från 1930-talet och framåt, med ett vidare utbud av livsmedelsindustri och partihall för kött kan läsas i den fysiska miljön.

Området har under lång tid, i stadens regi, fungerat som enklav för livsmedelsindustri där

verksamhetsinnehållet präglat den fysiska formen. Detta har gjort att området som helhet är välbevarat genom att det endast i begränsad utsträckning berörts av stadsutvecklingsåtgärder. Härigenom är slakthusområdet ur samhällshistoriskt perspektiv speciellt och tillhör ett av få kvarvarande större, sammanhängande industri- och verksamhetsområden av kulturhistoriskt intresse i Stockholms innerstads omedelbara närhet.

Uppdraget

Stockholms stad har mot denna bakgrund uppdragit åt Nyréns Arkitektkontor att ta fram en kulturhistorisk inventering med analys av den fysiska miljöns känslighet respektive tålighet för Slakthusområdet, Stockholm. Dokumentet är skapat av en grupp personer - byggnadsantikvarier och landskapsarkitekter - med lång erfarenhet av arbete med kulturmiljöer, i synnerhet industrimiljöer. Undersökningen är ett kunskapsunderlag som syftar till att Slakthusområdets kulturhistoriska värde ska kunna tas tillvara långsiktigt. Staden avser att använda underlaget i såväl plan- som byggprocess. För staden är detta ett sätt att möta Plan- och bygglagens krav på att ett bebyggelseområdes särskilda värden ska skyddas - 2 kap. 6 § (PBL 2:6).

Närmast kommer förundersökningen att fungera som ett av flera beslutsunderlag för arbetet med planläggningen av området. Planläggningen sker genom programarbete och därefter genom upprättande av detaljplaner, vars process styrs i plan- och bygglagen

(PBL). I processen ingår bland annat ett samrådsskede där berörda ges tillfälle att lämna synpunkter.

Nästa steg

Vid eventuella ändringar av området och enskilda byggnader ska föreslagna åtgärder prövas mot det kulturhistoriska värdet. Prövningen sker genom gängse bygglovförfarande. För att säkerställa att förbudet mot förvanskning av kulturhistoriskt värde efterlevs - 8 kap. 13 § Plan- och bygglagen (PBL 8:13) utförs antikvarisk kontroll. Den tar sin utgångspunkt dels i PBL, dels i de skyddsbestämmelser som finns i gällande detaljplan, dels i föreliggande förundersökning. I övrigt gäller varsamhetskrav enligt PBL 8:17-18 och särskilda krav vid underhåll PBL 8:14.

Syfte och avgränsning

Syftet är att förundersökningen ska fungera som underlag för den förestående planprocessen. Den ska redovisa de kulturhistoriska kvaliteter som området redan idag besitter, men även belysa idag dolda kvaliteter.

Stockholms stad har beställt en utredning som ska gå ett steg djupare i analysen av bebyggelsemiljöns känslighet avseende eventuella ändringar. Dokumentet ska därmed vara operativt i plan- och byggprocessen t.ex. genom att verksamhetens lokalbehov ska kunna styras mot lokaler med rätt fysiska förutsättningar. Den analys som tillämpas bygger på en metodik som

utvecklades i samarbete mellan Nyréns Arkitektkontor och Stockholms stad (SBK och Exploateringskontoret) i samband med att ett antikvariskt planeringsunderlag togs fram för Gasverksområdet i Hjorthagen 2009 -10.

Arbetet har bedrivits under våren 2011 med täta möten i en projektgrupp bestående av representanter från Stockholms stads exploateringskontor, från stadsbyggnadskontoret och från Nyréns Arkitektkontor.

Bebyggelsemiljön studeras från helhet till del. Förundersökningen, med inventering och den planeringsförberedande analysen av känslighet och tålighet, är inriktad på att studera den befintliga fysiska miljön och mindre på den del av områdets historia vars fysiska lämningar redan avlägsnats.

De kvarter som omfattas motsvaras av aktuellt programområde: dels slakthusområdet Johanneshov 1:1, Sandhagen, Styckmästaren, Charkuteristen, Sandstugan, Kylrummet, Kylfacket och Kylhuset; dels angränsande kvarter Arenan, Renseriet, Grishuvudet, Skinkan och Isterbandet .

Utredningens innehåll är:

- Bebyggelse- och verksamhetshistorik för produktionsområdet vid Stockholms stads slakthus.

- Inventering av stadsrum och yttre miljö.

- Inventering av byggnader - exteriört och interiört.

- Analys av kulturhistoriskt värde.

- Bedömning av den fysiska miljöns känslighet respektive tålighet avseende förändring.
- Framställningen tar som utgångspunkt den yttre miljön och byggnaderna.

Begrepp

De begrepp som används inom fälten kulturmiljövård och restaurering har då de används i olika sammanhang olika innebörd. Här beskrivs därför vad vi i detta dokument avser med begreppen.

- **Kulturhistoriskt värde** är det begrepp på vilket denna antikvariska förundersökning vilar. I kapitlet Kulturhistoriskt värde identifieras vilka företeelser och fysiska delar i området som är betydelsebärande och därmed läsbara. Mer om hur begreppet används beskrivs bl.a. under rubriken Metodik och i kaptlet Kulturhistoriskt värde.

- **Kulturhistorisk känslighet** respektive **tålighet** är för denna utredning ett centralt begrepp. Analysen avser att ringa in och bedöma hur känslig bebyggelsen är i förhållande till framtida ändringar. Oavsett vilken metod som används vid framtida eventuella ändringar -renovering, restaurering, varsam ombyggnad- förhåller man sig till begreppet känslighet/tålighet. Det kan gälla allt från ombyggnader, över rivning, tillbyggnad, påbyggnad till exploatering i anslutning till aktuell byggnad eller på aktuell markyta. Begreppet förklaras i kapitlet Begreppet känslighet/tålighet (s. 8).

- Med **restaurering** avses en åtgärd eller flera som syftar till att ge en befintlig byggnad eller byggnadsdel en utformning den hade vid en given tidpunkt. En restaurering utgår från befintliga kvaliteter och rymmer ofta konserveringsåtgärder. Att restaurera är inte att rekonstruera hela byggnadsdelar: dock kan detaljer som saknas eller förstörda ytskikt återskapas.

- **Rekonstruktion** är att återföra en byggnad, eller delar av den, till ett tillstånd eller en utformning som delvis gått förlorat. Rekonstruktioner är försvarbart endast under särskilda omständigheter där t.ex. det pedagogiska värdet bedöms vara viktigare att framhålla än dokumentvärdet eftersom graden av autenticitet är lägre för en rekonstruktion.

- Vid en **renovering** ändras delar av en byggnad p.g.a. nya funktionskrav. I en renovering kan moment av restaurering ingå.

- Begreppet **ändring** är i det närmaste liktydigt med ombyggnad. Ändring är ett begrepp som infördes genom omarbetningen av Plan- och bygglagen (PBL) 1995. Sedan 2011-05-02 gäller ny Plan- och bygglag.

- Att **ta tillvara** kulturhistoriskt värde är ett begrepp som används i den proposition från 1993/94 som föregick PBL 1995. Till skillnad från det snävare begreppet ”bevara”, implicerar begreppet tillvaratagande att nya funktioner kan föras in i en kulturhistoriskt intressant miljö samtidigt som de fysiska bärarna av värdet tas tillvara.

- Med **yttre miljö** avses all miljö utomhus – platsbildningar, gator, gränder, parker, trädgårdar, naturmark, markbeläggning, inhägnader etc.

Begreppet kulturhistoriskt värde som verktyg

Det sammantagna kulturhistoriska värdet av en miljö bildas dels av påtagliga konkreta värden, dels av upplevda värden. I detta arbete utgår vi på Nyréns kulturmiljö från den modell för kulturhistorisk värdering som Riksantikvarieämbetet utarbetat genom Axel Unnerbäck – Kulturhistorisk värdering av bebyggelse. Modellen är sprungen ur ett behov av att ur ett riksperspektiv kunna värdera ett objekt i förhållande till andra objekt.

Specifikt för en industrimiljö är att helheten är viktigare än delen och att det historiska skeendet är viktigare än en enskild epok. Därför läggs tonvikten vid helheten eftersom slakthusmiljön har sitt värde i att delarna ingår i ett produktionstekniskt samband: den fysiska miljön beskriver därmed en process. De två kriteriegrupperna dokumentvärde och upplevelsevärde är utgångspunkter för den kulturhistoriska analys som här läggs fram. Då en så rik miljö som slakthusområdet analyseras finns det anledning att använda merparten av värderingsmodellens kriterier.

Med kriteriernas hjälp kan inte en absolut sanning uttryckas: dock kan den analys som görs utifrån kriterierna fungera som en hjälp till ökad förståelse

av vari det kulturhistoriska värdet består. Kriterierna fungerar som verktyg med vars hjälp det undflyende begreppets olika nyanser kan infångas, för att sedan formuleras i denna text.

Från helhet till del

Analysen av det kulturhistoriska värdet, som återfinns i kapitlet med samma namn, griper kring områdets industriella verksamheter i stort. Denna helhet består av en rad enskildheter – yttre miljö och byggnader. Genom sin struktur, sitt sammanhang och sin sammansatta karaktär representerar helheten ett större värde än summan av alla enskildheter. I syfte att koppla analysen av helheten till enskildheten – d.v.s. varje del – återfinns i de texter där delarna beskrivs ett stycke under rubriken Kulturhistoriskt värde som problematiserar delens betydelse för helheten.

Som en fördjupning beskrivs hur områdets fysiska känslighet bedöms med utgångspunkt från dess kulturhistoriska värde.

Begreppet känslighet/tålighet

Hela slakthusområdets fysiska känslighet och tålighet bedöms med utgångspunkt från dess kulturhistoriska värde - det vill säga vilka åtgärder som kan vidtas utan att det kulturhistoriska värdet minskar.

Området delas in i olika delar; yttre miljö, byggnaders exteriörer och byggnaders interiörer. Efter en analys av de olika delarnas kulturhistoriska värde görs även känslighets/ tålighetsbedömningen för varje enskildhet. Bedömningen av känslighet/ tålighet sker i tre nivåer:

- hög känslighet
- känslig
- tålig

Känslighets/tålighetsbedömningens primära syfte är att fungera som hjälp vid planläggningen av området. Med dess hjälp kan lokaliseringen av olika verksamheter styras till en passande byggnad eller område. I detta fall betyder "passande" att en verksamhet som kräver omfattande ombyggnader lokaliseras till en tålig byggnad eller miljö, medan en verksamhet som inte gör så stort avtryck lugnt kan placeras i en mycket känslig byggnad eller miljö.

Ett sekundärt syfte är att underlätta den återbruks- och omvandlingsprocess som följer på planläggningen. Detta görs genom att prioritera olika kvaliteter i förhållande till varandra. Eftersom värden kommer att ställas mot varandra vid eventuella ombyggnadsprojekt,

syftar analysen av känslighet/tålighet till att vara ett användbart styrdokument i både plan- och byggprocess.

I bedömningen av känslighet/tålighet i utredningens andra del, eller katalogdelen finns vissa råd eller rekommendationer för tillvaratagande, ändring, återbruk, tillägg och framtida förvaltning.

Analysen av det kulturhistoriska värdet och bedömningen av känslighet/tålighet är intimt sammankopplade. Men vid en jämförelse mellan det för kulturhistoriskt värdet och känslighet/tålighet kan utfallet skilja sig åt. En byggnads interiör kan som exempel ha den högsta nivån av kulturhistoriskt värde (blå) samtidigt som samma byggnads interiör endast bedömts vara känslig, d.v.s. ha en mellannivå avseende känslighet. Det kan t.ex. gälla en större industrihall med stora rumsliga kvaliteter och vackra dagsljusförhållanden. Rummet kan tåla vissa förändringar, som exempelvis en ny välavvägd entresolering, utan att det kulturhistoriska värdet minskar.

Ett annat exempel är bedömningen av den yttre miljöns känslighet. Slakthusplan bedöms sammantaget ha högt kulturhistoriskt värde. Platsen har dock både tåliga delar och delar med hög känslighet. Vilka huvudsakliga delar som har hög känslighet och vilka som är tåliga tas upp i texten för det aktuella objektet.

Metodik

För att långsiktigt kunna ta tillvara områdets kulturhistoriska värde krävs att en hållbar fastighetsförvaltning utformas. Detta förutsätter att befintliga verksamheter finns kvar och att nya kommer in. De nya förutsättningarna kräver en varsam och inkännande hantering av den yttre miljön och byggnadernas kulturhistoriska kvaliteter då åtgärder avseende restaurering, ändring och tillägg föreslås.

Ett industri- eller verksamhetsområde speglar ett kulturhistoriskt värde som berättar om en helhet, en produktionens och arbetslivets sammanhang: här ligger det övergripande kulturhistoriska värdet. Vid ett kommande återbruk och utveckling av området finns det även behov av att gå in i enskildheter. Vad kan ändras och vad får inte röras? Hur ser graderna däremellan ut?

Analysen av den kulturhistoriskt intressanta slakthusmiljön härleds ur kulturhistoriskt grundade motiv. Bedömningen av känslighet/tålighet beledsagas av råd eller rekommendationer som tas som utgångspunkt vid ändring och återbruk.

Här redovisas det processschema för analys och bedömning som tagits fram i samband med tillkomsten av denna antikvariska analys.

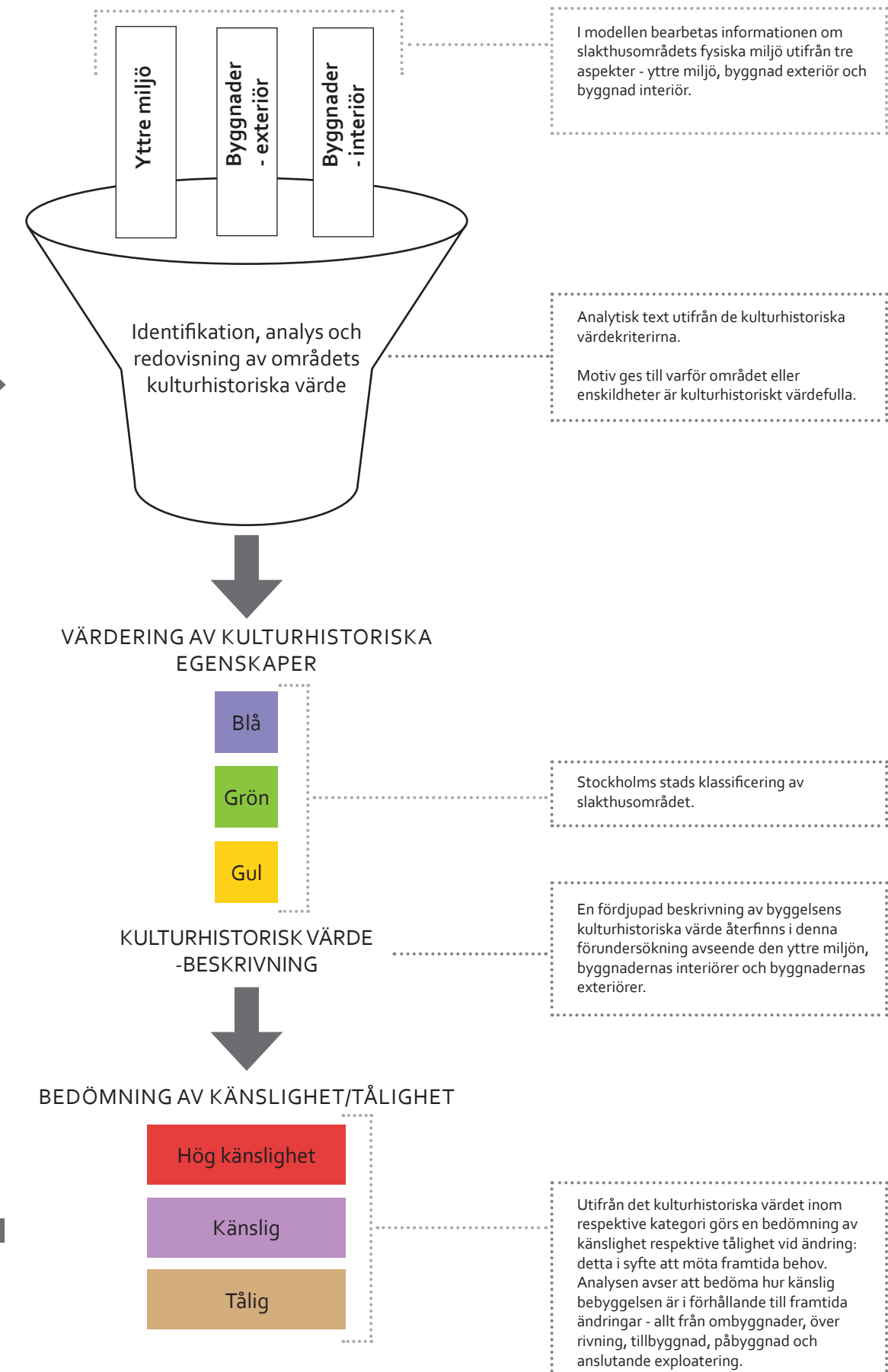
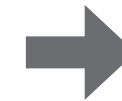
Ett övergripande syfte med analysen är dels att redovisa bebyggelsemiljöns kulturhistoriska värde, dels att bedöma områdets känslighet och tålighet avseende ändringar. I den senare av dessa processer ställs värden mot varandra och prioriteringar görs.

Metoden kan liknas vid en industriell process där råvaran förädlas: i detta fall information om bebyggelsens kulturhistoriska värde. Informationen om slakthusområdets fysiska miljö sorteras enligt de tre kategorierna yttre miljö, byggnad exteriör och byggnad interiör. Processen tillförs kulturhistoriskt grundade motiv och restprodukter avgår d.v.s. kunskap som inte är relevant för områdets fysiska nu. Ut kommer en bedömning av objektets känslighet samt råd inför eventuell ändring.

Analysen av begreppet känslighet/tålighet utgår från tre nivåer – hög känslighet, känslig och tålig. Analysens resultat presenteras dels övergripande i tre kartbilder, dels för varje del. Ett möjligt förhållningssätt vid ändring återfinns dels på en övergripande nivå, dels på den enskilda delens nivå, under rubrikerna *Att ta tillvara och utveckla* respektive *Känslighet/tålighet*.

Gemensamt för dessa analyser är att de utgår från en kontinuerlig växelverkan mellan del och helhet, mellan övergripande och specifikt. Förståelsen av förundersökningen underlättas av att den på motsvarande sätt läses växelvis.

MOTIV

RÅD INFÖR ÄNDRING

